

ZINĀTNES DZĪVE

ZINĀTNISKIE LASĪJUMI “LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS UN 75 GADI LATVIJAS VĒSTURĒ UN POLITIKĀ”

LU Latvijas vēstures institūts 2011. gadu aizvada institūta 75 gadu jubilejas zīmē. Jau sākot ar 2010. gada 4. numuru, mūsu žurnālā tiek publicēti raksti un vēstures avoti, kas saistīti ar institūta gadadienu. Viens no centrālajiem pasākumiem norisinājās 2011. gada 12. maijā, kad Latvijas Zinātņu akadēmijas augstceltnē notika LU Latvijas vēstures institūta organizētie 75 gadu jubilejas lasījumi “Latvijas vēstures institūts un 75 gadi Latvijas vēsturē un politikā”. Lasījumi bija iecerēti kā atcere un pārskats par institūta darbību un zinātnisko devumu dažādos laikmetos triju ceturtdaļu gadsimta garumā, noklausoties referātus, piedaloties diskusijās un atmiņu stāstos par institūta paveikto un izdzīvoto.

Sarīkojuma sēdi iesāka tās vadītājs *Dr. hist.* Ainārs Lerhis, īsos vārdos atgādinot par institūta izveidošanu – 1936. gada 14. janvārī ar Latvijas Republikas Ministru kabineta izdotu likumu tika izveidots Latvijas vēstures institūts kā patstāvīga valsts augstākā zinātnes iestāde. Bija arī paredzēts, ka nākotnē, nodibinoties Latvijas Zinātņu akadēmijai, Vēstures institūts pāries tanī kā akadēmijas pirmā sastāvdaļa. Četrus mēnešus vēlāk – 11. maijā tika sasaukta jaunizveidotā institūta darbinieku pirmā publiskā sēde.

Svētkos institūta darbiniekus ar uzrunām sveica Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents akadēmiķis Juris Ekmanis, LZA viceprezidente un LZA Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas priekšsēdētāja akadēmiķe Ilga Jansone. LVI direktora *Dr. hist.* Gunta Zemīša ievaduzruna publicēta šajā žurnāla numurā.

Sakarā ar nesen iepriekš saņemtajiem Latvijas valsts apbalvojumiem tika sveikti: *Dr. habil. hist.* Anna Zariņa (saņēmusi Triju Zvaigžņu ordeņa IV šķiru), *Dr. habil. hist.* Ilze Loze (saņēmusi Triju Zvaigžņu ordeņa IV šķiru) un *Dr. habil. hist.* Jānis Bērziņš (saņēmis Atzinības krusta IV šķiru).

Sekoja akadēmiskie lasījumi. Sēdes pirmajā daļā Guntis Zemītis sniedza plašāku pārskatu “Latvijas vēstures institūts no tā dibināšanas līdz nacistiskās Vācijas okupācijai (1936.–1941. g.)”.

Dr. hist. Kārlis Kangeris referātā “Vēstures krātuve vācu okupācijas laikā (1942.–1944. gads)” atzīmēja, ka Latvijas vēstures institūtu pirmajā padomju valdīšanas gadā neslēdza, bet nacistu militārā pārvalde pieprasīja uzsākt LVI likvidēšanu. Nacistu režīmam bija nepieņemama institūta līdzšinējā darbība un līdz 1940. gada padomju okupācijai paustā Latvijas vēstures koncepcija. Atbilstīgi vācu vēstures “ideoloģijai” tautas vēstures

Uzstājas Jānis Stradiņš, pa kreisi – pirmās sēdes vadītājs Ainārs Lerhis.
Kārļa Kangera foto

vietā būtu jā māca zemes vēsture visciešākā saistībā ar Vācijas vēsturi. Tomēr Izglītības un kultūras ģenerāldirekcijas ģenerāldirektors Jānis Celms 1941. gada 11. decembrī vērsās ar iesniegumu pie ģenerālkomisāra Rīgā, ierosinot Latvijas vēstures krātuves izveidošanu, lai tā apkopotu vēstures avotus, sekmējot Latvijas un latviešu tautas vēstures izpēti. Vēstures krātuve tika izveidota 1942. gada pavasarī un sāka darbu jūnijā. Lielā mērā pretēji sākotnēji izvirzītajiem mērķiem krātuves darbiniekus turpmāk iesaistīja 1940.–1941. gada notikumu pētniecībā. Nevienu projektu Vēstures krātuvei neizdevās pabeigt, taču tika sastādīti trīs tematiski pārskati par lielinieku valdīšanas gadu. Krātuve darbojās līdz 1944. gada vasarai. Tās pastāvēšana tomēr rādīja Latvijas vēsturnieku un sabiedrības vēlmi un gribu pašiem darboties savas vēstures pētniecības labā.

Dr. hist. h.c. Jānis Stradiņš referātā “Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta pārtapšana par Latvijas vēstures institūtu” pievērsās Trešās atmodas un Latvijas neatkarības atjaunošanas gadiem (1988–1993), kad kardināli mainījās institūta pamatkonceptcija un pētījumu virzība (sk. raksta publikāciju šajā žurnāla numurā).

Dr. habil. hist. Heinrihs Strods uzstājās ar priekšlasījumu “Vēstures institūta darbība laika posmā no 1951. līdz 1967. gadam”.

Sēdes turpinājumā jubilejas lasījumus papildināja Lilitas Vanagas sagatavotā fotoattēlu prezentācija “Latvijas vēstures institūta darbinieki dažādu

Uzstājas Ēriks Žagars, pa kreisi – otrās sēdes vadītājs Jānis Bērziņš.

Kārļa Kangera foto

laika posmu fotogrāfijās” no Etnogrāfisko materiālu krātuvē saglabātajiem materiāliem par institūta darbiniekiem – vēsturniekiem, etnogrāfiem un arheologiem no pagājušā gadsimta 40. gadu beigām līdz mūsdienām. Fotomirkļi pētnieku vecākajai un vidējai paaudzei atsauc atmiņā darba vidi un bijušos kolēģus, bet jaunajai pētnieku paaudzei sniedza salīdzinošu ieskatu vēsturnieku dažādu desmitgažu darba oficiālajā un sadzīviskajā pusē.

Pēc pārtraukuma sekoja otrā sēde, ko vadīja *Dr. habil. hist.* Jānis Bērziņš. Ēriks Žagars sniedza lasījumu “Latvijas vēstures pētniecības raksturīgās iezīmes 20. gadsimta 60.–70. gados” (sk. publikāciju šajā žurnāla numurā). Sekoja *Dr. habil. hist.* Ritās Grāveres referāts “Pēctecība jeb jauns antropoloģijas attīstības loks Latvijā (par antropoloģiskajiem pētījumiem Latvijas vēstures institūtā)”.

Dr. hist. Ērika Jēkabsona referāts “Latvijas 20. gadsimta militārā vēsture kā viena no Latvijas vēstures institūta pētniecības tēmām” bija par militārās vēstures izpētes virzieniem institūtā kopš tā izveides. Latvijas Republikā autoritārā režīma laikā Brīvības cīņu vēsturei tika pievērsta pastiprināta uzmanība, ko apliecina arī vairāku profesionālu virsnieku iekļaušana institūta Jaunākās vēstures nodaļas štātā (kārtējais biedrs – ģenerālis Mārtiņš Peniķis, biedri līdzstrādnieki – pulkveži Georgs Karlsons, Aleksandrs Plensners, kara ierēdnis Pēteris Bērziņš), un līdz valsts neatkarības iznīcināšanai

tapa vairāki darbi par Brīvības un Pirmā pasaules kara ciņām. Pēc kara izveidotajā Latvijas PSR ZA Vēstures institūtā arī tika pievērsta zināma uzmanība militārajām norisēm pasaules kara laikā (latviešu vienības Sarkanajā armijā – Vasilijs Savčenko). Tāpat zināma vērība militārajai vēsturei institūtā tiek veltīta arī pēc valsts neatkarības atjaunošanas, skarot gan Neatkarības kara vēsturi (Valdis Bērziņš, Ēriks Jēkabsons), gan Otrā pasaules kara norises (Kārlis Kangeris, Edvīns Evarts, Juris Pavlovičs), gan arī citus jautājumus, tādējādi LVI mūsdienās uzskatāms par vienu no centriem, kas nodarbojas ar militārās vēstures kā neatņemamas kopējo Latvijas vēstures procesu sastāvdaļas izpēti.

Dr. hist. Aleksandrs Ivanovs (Daugavpils Universitāte) nolasiya referātu “Latvijas jaunākās historiogrāfijas tapšanas problēmas un Latvijas vēstures institūts (20. gs. 80. gadu otrā puse – 90. gadu sākums)”. Trešās atmodas un valsts neatkarības atgūšanas posmā Latvijas vēstures pētniecībā notika radikālas un diezgan ātras pārmaiņas, kas bija saistītas vispirms ar Latvijas historiogrāfijas atbrīvošanos no marksistiskās ideoloģijas spiediena un padomju vēstures zinātnes “mantojuma”. Viens no faktoriem, kas ietekmēja mūsdienu Latvijas nacionālās historiogrāfijas tapšanu un daļēji nosacīja tās tēlu, bija mijiedarbība starp diviem līmeņiem, kas veido jebkuras nacionālās historiogrāfijas struktūru. Pirmo līmeni var uzskatīt par historiogrāfijas “mainīgo vidi” – interpretāciju, vēstures konceptu, pieeju un vērtējumu sistēma, kas ātri reaģē uz pārmaiņām sabiedriskajā domā, politikā utt. Turpretim otrais līmenis uzskatāms par nacionālās historiogrāfiskās skolas “kodolu”; tajā ietilpst relatīvi stabilas tradīcijas un prioritātes nacionālās vēstures pētniecībā, kā arī pētniecības metodoloģija, metodika un tehnika. Referātā atzīmēts, ka Latvijas jaunākās historiogrāfijas tapšanas posmā nacionālās historiogrāfijas kodola saglabāšana bija saistīta galvenokārt ar Latvijas vēstures institūta (agrāk LPSR ZA Vēstures institūts) darbību, īpaši tādās vēstures zinātnes apakšnozarēs kā viduslaiku vēstures pētniecība, arheoloģija, etnogrāfija, antropoloģija, kā arī – daļēji – jauno laiku vēstures pētniecība. No pirmā acu uzmetiena var rasties iespaids, ka sabiedrisko un politisko transformāciju posmā šīs vēstures pētniecības jomas pilnīgi zaudē savu nozīmīgumu, jo priekšplānā izvirzās idejas, kas atbilst sabiedrības gaidām un tādējādi kļūst par pārmaiņu faktoru. Taču pārmaiņu laiki neturpinās mūžīgi: kad vēsturnieku sabiedrībā jaunās idejas, pieejas un interpretācijas kļūst vispāratzītas, notiek nacionālās historiogrāfijas identitātes nostiprināšanās, kas prasa gan kontinuitātes (vispirms – ar Latvijas brīvvalsts nacionālo historiogrāfiju) saglabāšanu, gan arī profesionālisma uzturēšanu. Tāpēc Latvijas vēstures institūta lomu Latvijas jaunākās historiogrāfijas tapšanā nevar apšaubīt, jo institūta darbība nodrošināja ne tikai pēctecību Latvijas vēstures izpētē, bet arī Latvijas historiogrāfijas atpazīstamību (resp., identitāti).

Sēdes noslēgumā tika demonstrēta *Dr. hist.* Antonijas Vilcānes sagatavotā prezentācija “Arheoloģijas nodaļa fotoattēlos: personības, pētījumi”. Fotoattēlos atspoguļojās pēckara arheologu paaudzes darbība visā tās daudzveidībā: arheoloģiskie izrakumi, izrakumu sezonas noslēguma skates, pieminekļu apzināšana, pieredzes apmaiņas semināri, dalība Baltijas

vēsturnieku salidojumos, dalība konferencēs, jubilāru godināšana, grāmatu prezentācija, ainas no ekspedīciju dalībnieku sadzīves, ainas no brīvprātīgi obligātās dalības valsts svētku demonstrācijās. (Daļa no lasījumiem rādītajiem fotoattēliem publicēta žurnāla šī gada 2. numurā.)

Sarīkojums noslēdzās ar pārrunām pie kafijas tases un kopīgu fotografēšanos pie Zinātņu akadēmijas augstceltnes.

Ainārs Lerhiss

STARPTAUTISKĀ DENDROHRONOLOGU, DENDROEKOLOGU UN DENDROKLIMATOLOGU KONFERENCE "TRACE 2011"

Pateicoties Valsts kultūrkapitāla fonda un Latvijas vēstures institūta atbalstam, šī ziņojuma autorei šogad bija iespēja piedalīties kārtējā zinātnieku un studentu konferencē "TRACE 2011" (Tree Rings in Archaeology, Climatology and Ecology 2011). Iepriekšējā konferencē (TRACE 2010), kura notika Vācijas pilsētā Freiburgā, autorei neizdevās piedalīties, jo Īslandes vulkāna izvirduma dēļ tolaik uz vairākām dienām tika apstādināta aviosatiksmē. Šogad konferences organizēšanu uzņēmas Francijas Nacionālā lauksaimniecības izpētes institūta (INRA – *Institut national de la recherche agronomique*) pārstāvji no Meža ģenētikas un fizioloģijas nodaļas. Par konferences norises vietu tika izvēlēta Žannas d'Arkas dzimtā pilsēta Orleāna, kura maija dienās bija patīkami silta un viesmīlīga. Francijas pārstāvji konferenci bija sarīkojuši Orleānas Dabaszinātņu muzejā (*Muséum des Sciences Naturelles, Orléans*).

Konference notika no 11. līdz 14. maijam, tajā piedalījās pāri par 100 dalībnieku no 17 valstīm, turklāt stenda referātu izstrādē bija iesaistījušies krietni vairāk zinātnieku un studentu. Konferences dalībnieki bija atbraukuši no tik tālām valstīm kā Irāna, Jaunzēlande, Kanāda. Tomēr visvairāk bija koksnes pētnieku no Eiropas. Baltijas valstis pārstāvēja šo rindu autore un nupat doktora grādu ieguvusi Igaunijas pētniece Marisa Hordo (*Maris Hordo*), kura uzstājās ar diviem stenda referātiem – "Klimata faktoru ietekme uz parastās priedes (*Pinus sylvestris L.*) diametra un augstuma augšanu Jervseljā (Tartu rajons)" (*Impact of climate factors on Scots pine (*Pinus sylvestris L.*) diameter and height growth in Järvselja*) un "Laikapstākļu ietekme uz parastās priedes un egles radiālo pieaugumu Igaunijā" (*Effect of weather on radial growth of Scots pine and Norway spruce in Estonia*).

Konferences darbs bija iedalīts vairākās sekcijās:

1. Koka gadskārtas arheoloģijā;
 2. Klimatiskie signāli koka gadskārtās;
 3. Adaptācija uz klimatu un koka gadskārtas;
 4. Ne klimatiskie signāli koka gadskārtās;
 5. Izaicinājums un robežas koka gadskārtu pētniecībā.
- Kopumā konferencē tika prezentēti 43 referāti.